

מישל קולינה : מושג הפרולטריון

מזה למעלה ממאה שנה משתמשות התנועות הסוציאליסטיות והמהפכניות במושג ה"פרולטריון", מושג סוציולוגי הטעון מטען רגשי אדיר-כוח של מיסטיקה מהפכנית. במאמר ידוע, שנכתב בהשפעת הסוציאליזם הרומנטי הצרפתי, הגדיר מארקס את הפרולטריון כ"מסוס החברה כמעמד בפני עצמו", ובפרט כ"מסוס של המעמד הבינוני", וזיהה אותו עם "ספירה [בעלת] אופי אוניברסלי מפוח סבלותיה האוניברסליים... הקצרה: אבדנו של האדם"¹. הוא סיים במסקנה ששיחזור הפרולטריון יהיה בבחינת שיחזור החברה כולה, "גאולתו השלמה של האדם".

לפי גישה זו שוב לא היה הפרולטריון מעמד אומלל שמתקנו וגואלו שואף להיעלמותו בתוך חברה מאוזנת יותר; תעודה היסטורית הושתה עליו, תעודה המצווה עליו להיעשות משיחה של האנושות, המושיע אותה מן החורבן שהקפיטליזם התעשייתי בא להמיט עליה. אבל לא היה כל צורך לקבל את המארקסיזם כדי לעמוד על כך שמצבו של הפרולטריון מזדהה עם ענות האדם בעת החדשה. על כך עמדו כל האסכולות הסוציאליסטיות, כולל הסוציאליזם הנוצרי. ציור ה"פרולטריון" נתעטר אפוא הילה של קדושה, שבה נסתמל מאבק האדם האומלל והנדכא לחיים טובים יותר. ציור זה חורג הרבה מתחומו של מעמד הפועלים, שאותו היה חופף, מבחינה היסטורית, בימי המהפכה התעשייתית. מתוך כך אין הוא מביא בחשבון את התמורות שפקדו את המעמד הזה מזה מאה שנה והוא מתקיים כמיתוס המבטא את אחדות העמלים — על אף ההבדלים או הניגודים שביניהם.

מאז ומעולם מציין המונח "פרולטריון" מעמד חברתי עני, אם לא העני שבמעמדות, שבתוקף עצם עניו הוא עומד מחוץ לחברה שמעליו. הכל יודעים שמקור המונח נעוץ במלכות האטרוסקים, שעה שאירגן סרביוס טוליוס את הפלבס בששה סוגים של "קנטוריות", לפי דרגת העושר. על חמש הקנטוריות הראשונות, של משלמי-המסים, קם חיל-האזרחים, והללו השתתפו בחיים המדיניים באסיפות הקנטוריות. הששית, זו של הפרולטרים, הוצאה מפלל הצבא האסיפות בגלל עניוּתה; היא נעשתה כינוי לחרפה חברתית, ולדבריהם של בעלי-רשומות נתלקטה בה פסולת החברה. העמדתו זו של הפרולטריון, "מחוץ לגדר" אין לְמותרת לפליטתם של מעמדות מרובים בהיסטוריה שניצבו מחוץ לחברות סגורות, דוגמת העיר והחברה הפיאודלית של ימי הביניים, שאדם היה מתקבל לתוכן בדרך קראפטאציה או מכוח זכות-מורשה. הפלבס הרומאי והחברה הבורגנית הן חברות פתוחות שמעמדן תיהן אינם יודעים איסורים וסייגים משפטיים, אינם תלויים אלא במצבם הכלכלי, המשתנה פחות או יותר, של חבריהן.

עם עליית הקפיטליזם התעשייתי נעשה הפרולטריון המודרני „המעמד הגדול והעני ביותר“ שעליו מדברים הסוציאליסטים; עם זאת הרי מצבו המדיני והחברתי קדם לתעשייה הגדולה: מקורו נעוץ ברעיונות הפיזיוקרטניים שבהם דגלו אנשי האסיפה המכוננת והקונבנט בימי המהפכה הצרפתית. הכרות-זכויות-האדם מרוממת את הרכוש לדרגת זכות טבעית שאין לבטלה — מן-הסתם כדי למנוע את האפשרות שיקום מלך, או שתקום המדינה, וכדרך שעשה לואי הי"ד יכריזו עצמם אדונים על נכסי נתיניהם. עקרון הרכוש הפרטי מוצב מחוץ לתחום החוק ה„פוזיטיבי“, וכך הוא מצטייר כמגן על עצמאותו של האזרח מפני הסגות-גבול מצד הרשות. אדם שאין לו אמצעים מספיקים חסר את אי-התלות הנחוצה על-מנת להיעשות אזרח. זהו הצידוק העיוני לחוקת ה„צנו“ בצרפת משך קרוב לששים שנה.

ברור כי מגילת-הזכויות של 1830 שואבת השראה מפחד העם ורוחו הרפובליקאית הרבה יותר מאשר מפרשנותו של מונטסקייה, שפטר באפשרות שתהיה לפועלים מולדת; אבל הבורגנים המהפכנים של 1791 ו-1795 מעוניינים היו בעיקר לקבוע איזה הם המעמדות המיצגים באמת את האומה. דיופון דה-נמור, כתלמיד קשה-עורף של האסכולה הפיזיוקרטית, ראה את מעמדותיה הפעילים של האומה בבעלי-מקרקעים ובאיכרים בלבד; מתוך כך מוציא היה מפלל ציבור-הבחורים לא רק את הפועלים אלא גם את החרשתנים, הממונאים והסוחרים, שבתוקף עצם עיסוקיהם הגדירים כחסרי-מולדת. זיהוי זה של האזרחות המדינית עם הקנין הקרקעי גובע הן מן המסורת הרומאית הן מן הדוגמה של הפיזיוקרטנים. המשפט-הקדום הפיזיוקרטני גם לא הכשיר כלל את המחוקקים המהפכנים לחוות מראש את המהפכה התעשייתית הקרובה לבוא, שתהפוך את הפרולטריון לכות חברתי שאין לו זיקה לפרולטריון של המאה הי"ח. שבו לא היו הללו רואים אלא המשך של ימי-הביניים המצמצם במקצעות מסוימים. עם זאת גיבשה המהפכה פרולטריון במובן הרומאי של המלה, כלומר מעמד של אזרחים סבילים שבגלל מיעוט האמצעים החמריים שבידם אין להם חלק ולא נחלה בציבוריות המדינית.

הכרות-זכויות-האדם אינה מכירה ברעיון ההתאגדות, ולדעתם של צירי האסיפה המכוננת הוא מנוגד לחופש ולריבונות הלאומית. חוק לה-שאפלייה, האוסר על „קואליציות“ מהיותן פוגעות בזכויות-האדם, חדור מושגיו של רוסו על „רצון הפלל“: ה„קואליציות“, כמוהן כמפלגות, אינן אלא כד-וכך „רצונות פרטיים“ החוצצים בין האזרח למדינה ועלולים לסלף את „רצון הפלל“. ואולם הלכני-מחשבה מופשטים אלה חסרים את הקשר הרגשי, היקר לרוסו, שלא ייתכן כלל אלא בחברות סגורות קטנות, בעיירות או בשבטים. „רצון הפלל“ מצמצם למעשה ברצונה העריץ של המדינה, שלגביה „אין החברה אלא כעפר-הארץ“ (פרודון). הנה כך האירוניה של ההיסטוריה גורמת שחוק לה-שאפלייה, השואב השראה מרעיונותיו של רוסו, מעתיק את לשונו של ציר-מלכות משנת 1539 המכוון נגד בריתות של פועלים, מנציח את האבסולוטיזם המלוכני ביחסים שבין אדם לחברו.

אפשר היה למצוא צידוק לחוק זה, לפחות על דרך המופשט, אילו היה חל על

אזרחים הלוקחים חלק פעיל בניסוחו של „רצון הכללי“; אך הואיל ומטרתו העיקרית היתה למנוע את הפועלים מהתאגד, נוגע היה למעמד המוצא מפלל החברה המדינית וזר, מתוך כך, ל„רצון הכללי“ של צירי האסיפה המכוננת. ימים רבים לפני ההתפתחות התעשייתית כוננה אפוא המהפכה, באישורם של חוקי נפוליאון,² פרולטריון פועלי העומד מחוץ לציבוריות המדינית. זכות ההתאגדות נמנעה ממנו, זכות ההתארגנות יחדה, דרך־סובלנות, לחברות־לעזרה־הדדית בלבד; ולבסוף קיצצו בזכויותיו האזרחיות³ ביחסיו עם המעבידים.

הלכי־רוח מעין אלה ודאי היו ביסודה של מלחמת־האזרחים, שהיתה נטושה כמעט בלי הרף כל ימות המאה הי״ט בין הפרולטריון לבורגנות. די לנו בהשוואת התפתחותו של הפרולטריון הצרפתי לזו של האנגלי על־מנת לעמוד על טיבן הנשחת של אותן תקנות. בצרפת, תהפוכות חברתיות או מדיניות נוראות; באנגליה, לאחר השגתן של זכויות הארגון וההתאגדות ב־1825, הפעולה התעמולתית החוקית של האיגודים המקצועיים או של הצ׳ארטיזם. שתי המרידות בליון, שנועדו להשיג את פיבודו של הסכם קולקטיבי ולמחות נגד פיזורו של ארגון־לעזרה־הדדית, נוסכות אור על האופי המפוצץ של היחסים בין הפרולטריון הצרפתי לחברה הבורגנית. את המונח „פרולטריון“ מגדיר בלאנקי כ„משלח־ידים של 30 מיליון צרפתים החיים על עבודתם ומשוללים זכויות מדיניות“.⁴ המהפכה של 1848 כוננה את הזכויות המדיניות האלו לראשונה, אבל רק ב־1864 וב־1884 הופרו סוף־סוף הזכויות ההתאגדות ולהתארגנות מקצועית.

*

המהפכה הצרפתית שימרה את קיומו של פרולטריון שמצד מעמדו ניתן להשוותו, *mutatis mutandis*, לזה של רומא העתיקה. החל מן המחצית הראשונה למאה הי״ט משווה לו המהפכה התעשייתית אופי חדש שאין לו תקדים בהיסטוריה. מעתה שוב אין הפרולטריון מופיע כהמשך פשוט של העבר אלא כמסד החברה התעשייתית החדשה.

עוד ב־1819 טוען סיסמונדי, כנגד הכלכלנים הליברליים והאופטימיים מאסכולת ז׳.ב.סיי, שהשיגשוג הקפיטליסטי יוצר מצוקה שהיא מוחשת פי־כמה משום שהיא מתלווה שפע גובר והולך במעמדות שאינם פרולטריים. „השינוי היסודי שהתחולל בחברה“, הוא כותב, „הוא הופעתו של הפרולטרי בין מעמדות־האדם“.⁵ לא פרול־טרי מן הטיפוס הרומאי, שהחברה מפרנסתו פחות או יותר, אלא טיפוס חדש שעל חשבונן החברה מתקיימת. לאחר שהוא מנתח את מנגנון הייצור, שפבר תיארוהו הכלכלנים הליברליים, הוא נזקק למנגנון של חלוקת המוצרים ומצביע על סתירותיו, שהעיקרית בהן היא תת־הצריכה של הפרולטריון. זה האחרון לא די שהוא יצרן המרותק למשימה מתיש־כוח אלא שבתוך כך הוא גם מקופח בצריכת המוצרים שהוא מייצר.

כל החקירות שנעשו בין 1830 ל־1848 חזרו ואישרו עובדת־יסוד זו: המון הפועלים

הפשוטים, אנשים, גשים וטף, אין ידם משגת לקנות את מוצרי החרושת. שכרם מספיק בדוחק כדי מזון ודיוור. לשון אחרת: הפועל, שכבר הועמד מחוץ לחברה המדינית ולארגון החברתי, מועמד גם מחוץ למחזור מוצרי-הצריכה התעשייתיים. לפיכך הריהו פרולטרי משלוש בחינות: מדינית, חברתית וכלכלית. בחברה אין הוא אלא בחזקת יצרן המוכר את כוח-העבודה שלו בעד משפורת; אין הוא קשור אליה כי אם קשר פונקציונלי-יחדני.

הסתירה הפנימית במצבו של הפרולטריון, ומתוך כך — כוח-הנפץ שבו, נובעים מן היחס האמפיוולנטי הוזה כלפי החברה הבורגנית. נמצא הוא בתוך החברה הזאת על מישור פונקציונלי, שאפיו המכאיב והמשפיל, שלא לומר — בלתי-האנושי, תואר והוכח די-והותר; עומד הוא מחוץ לה על המישור החברתי; וקיומו האנושי, הגופני והמוסרי, נתון לגחמותיו של השוק שבו נקבעת רמת השכר והתעסוקה. ועם זאת לא נדייק אם נגדיר את הפרולטריון כהמון מדולדל, "מסוס החברה", כמו שכתב מארקס, שמבקש היה לראות בו את היסוד השלילי בדיאלקטיקה שלו.

דבר זה אין ספק שהוא נכון לגבי עובדי-בית, אורגים שנשבר מטה-לחמם, מעין אלה שאותם צייר גרהארד האופטמן במחזהו המפורסם. אך שוב אין הוא נכון לגבי אותם עלובים הבאים מפפרים עניים ומאוכלסים מדי, נוהרים אל התעשיות העירור-ניות החדשות ומעמידים שם את גזעו האיתן של מעמד-הפועלים שלעתיד-לבוא. ועוד יותר מכך יהיה בציוור זה משום סילוף-דמותה של צמרת הפועלים המקצועיים והמחונכים, שאפשר היה לפגשם מסביב לעתון דוגמת L'Atelier של בישה או בקבוצות הרפובליקאיות שעליהן מדבר מארטן נאדו. הפרולטריון איננו מעמד הומוגני אלא, כמו שאומר אודיגאן,⁶ אומה בצד האחרת; אומה ללא בעלי-נכסים, שבה מתרוצצים יחד עילית פועלית ונוודים שהם ספק-פועלים ספק-קבצנים, אומה שבכללותה היא חשה עצמה זרה ואויבת למעמד הבורגנים.

בורגנות זו אינה מקיפה עצמה בשום גדר משפטית או דתית, והריהי מעמד פתוח במרחב ובזמן. מהיותה מיוסדת על הרכוש, שהוא מקור זכויותיה, היא הופכת, לפי ביטוי של תיאור, ל"מוסד קדוש ומקודש",⁷ ילוד הטבע בכבוד-רובעצמו, וחומה מיסטית לציביליזציה שלה — כל התנפלות לרכוש זה, אפילו הגבלתו הפשוטה בדרך הפיסקלית, נראית לה כמין חילול-הקודש ומעוררת בה תגובה שממנה שורש והסבר לטרגדיות החברתיות של המאה שעברה. תביעות הפועלים, עם כל צניעותן ומתינותן, מעוררת בה פחד או איבה משום שהן נובעות מחוג הזר לערכיה. ממחרת המאורעות שנתרגשו בליון כתב ה"ז'ורנל דה-דבא": "הברברים המאיימים על החברה אינם נמצאים כלל בקווקז אף לא בערבות הטאטארים אלא בפרוריהן של ערי-החרושת שלנו".⁸ ולאחר זמן אמר הסופר הרפורמטור ביורה על הפרולטריום האנגלים של התקופה הצ'רטיסטית:

מבודדים מן האומה, מודחים מן הציבוריות החברתית והמדינית, בודד עם צרכיהם ומצוקותיהם, חותרים הם לצאת מן הבידודות האיומה הזאת, ובדומה לברברים, שאליהם השוו אותם, חושבים הם אולי על פלישה.⁹

„ברברים“ אלה לא התאוו כלל לקום ולבזז מחדש את רומא. גם אם היו בהם שנמשכו אל האוטופיות הגדולות של הסוציאליסטים הרומנטיים, הנה בראש־וּראשונה חפצים היו להשתלב בחברה דמוקרטית, לרכוש בה זכויות מדיניות, להקים בה אגודות שתוכלנה לספק לחירות־המחשבה־הפעולה שלהם בסיס חברתי שאינו תלוי בשום בעלות על אמצעי־הייצור.

*

המושג ההיסטורי של „פרולטריון“, שהוראתו — הוצאה מפלל הגוף החברתי, כפיפות לאתו גוף ודלות, נעלם ואיננו משעה שבאה השתלבות בחברה דמוקרטית החלה בעת־יבועונה־אחת בשלושת המישורים: המדיני, החברתי והכלכלי. זו היתה מטרתם המשותפת של הסוציאליסטים בראשיתם, גם אם נבדלו בעמדות שנקטו על־מנת להשיגה. כיון שתקפו את הקנין הקפיטליסטי, עתידים היו ליטול ממנו — בתוך מאה אחת — את אפיו הפישישי ואת הילתו, ועם זאת לא הצליחו להחריבו באומות התעשייתיות.

השתלבותו המדינית והחברתית של הפרולטריון בחברה החלה, באירופה, זמן קצר לאחר הועזוע המהפכני של 1848; בראשונה לבשה צביון פִּורמאלי יותר מאשר ממשי, ובדרגותיה השונות התבטאה בהשגת זכות־הבחירה הכללית, חופש ההתאגדות והזכות לארגון מקצועי. הצורה בה השיגו הפועלים את הזכויות השונות האלו וסדר־המאורעות יש להם חשיבות ניפרת להבנת צדדי־הייחוד הלאומיים שבתהליך ההשתלבות.

בצרפת קדמה זכות־הבחירה הכללית לחירויות האיגוד המקצועי ומתוך כך הודגש אפיה האינדיבידואליסטי הגמור. מאחר שניתנה בתקופה שבה לא יכול מעמד־הפועלים להתלכד ככוח מאורגן — הנציחה את מצב פיזורו, ובתוצאותיה המאכזבות הביאה לידי טינה שימים רבים היתה אפיינית לתנועת־הפועלים. ההפך מזה הוא שאירע בבליגה: האיגודים המקצועיים והקואופרטיבים קדמו בה ביותר משלושים שנה לזכות־הבחירה הכללית. זכות־הבחירה היתה כאן השג של הכוח הפועלי, כיבוש קשה ואטי של מפלגה שקיבצה את כלל הארגונים הפרולטריים. מפלגה זו נסתייעה במאבקה במסורת הקהילתית הישנה של אי־תלות אורגאנית ומוסרית כלפי השליט; תחת לחצה הפכה החברה הליברלית והיתה לדמוקרטית.

מקבילה לכך היתה ההתפתחות בשבדיה. כיבוש הדמוקרטיה הביא כאן לידי קיטוב הפעילות המקצועית והמדינית של העובדים משך חמישים שנה, שבסיומן היתה המדינה לנחלתם. אין עוררים על כך שפאן מושגת ההשתלבות על הצד הטוב ביותר: קודם־כל, בהסכמה שבין המעבידים לשכירים, המונעת שביחות והשפחות; כמו כן, באופי ה„אמנותי“ של היחסים החברתיים, שאינו מותיר מקום הרבה להתערבות אוטוריטרית מצד המדינה; ולבסוף, בכשרם של העובדים ליצור מה שדרוש להם בחיי־יומיום. כחילוף לג'ונגל של המאה הי"ט יצרה שבדיה קיום־צוות בשלום בין מעמדות פתוחים. הדמוקרטיה היא שם פועל־יוצא משיווי־המשקל בין כוחות חברתיים בעלי ארגון מוצק השומרים על חירות־הייחוד וערבים בעדה.

בגרמניה היתה ההשתלבות מעשה־ידידיו של השליט, כלומר — של ביסמרק, והיא חלה כמעט בד־בבד עם הולדתו של פרולטריון תעשייתי. בשנות ה־60, זמן־מה אחרי דיכוי הקורפורציות, בא חופש ההתאגדות, ועמו זכות־הבחירה הכללית, האיגודים המקצועיים ומפלגות הפועלים. כעבור עשרים שנה הונהגה שם המערכת הראשונה של ביטוח סוציאלי, שנוהלה על־ידי המדינה. לאחר זמן התברר כי מעמד־הפועלים הגרמני, המאורגן היטב, נעשה אחת מעמודי המדינה יותר משהיה כוח־מניע לדמוקרטיה: מהיותו קרוב אל לאסאל יותר מאשר אל מארקס, לא זו מעולם מן האמונה בשליחותה הכלכלית והתרבותית של המדינה, גם כשלא היתה זו דווקא מכשיר של דמוקרטיה.

באנגליה, מקום שאחרי 1848 נתפסה העילית של הפועלים המקצועיים לטרייד־יוניונים מתוך, העניקה ממשלה שמרנית את זכות־הבחירה הכללית, עשרים שנה לאחר כשלונה העלוב למדי של התנועה הציארטיסטית. תנועת הפועלים, שבתחילה היתה מסוגרת בתוכה ושמרה בצרות־עין על זכויות־היתר של בעלי־האומנויות, השפילה לפתוח ורעותיה לפני המון הפועלים הפשוטים ולהפוך את המדינה, בסופו של דבר, לכעין השגחה־עליונה המווסתת את התעסוקה ואת רמת־החיים.

יש להיזהר מהקל בערכה של תקופת־המעבר, שדרך־כלל נמשכה הרבה, המפרידה בין הפרולטריון שבראשית המהפכה התעשייתית למעמד־השכירים של ה־"אוטו־מאציה" בת־זמננו. כיבוש הזכויות המדיניות והחברתיות, על הרוב לא היה אלא אקדמה להשתלבות הממשית. במובן זה טיפוסית היא דוגמתה של צרפת. תנועת האיגוד המקצועי לא נעשתה כאן כוח של קבע אלא אחרי 1936, כלומר — כמחצית־המאה לאחר שניתנה גושפנקה חוקית לקיומה. בינתיים לא שככה מלחמת־המעמדות, שנוזנה הן מזכרונותיה של תקופת המהפכה הן מן המבנה הקפוא והמיושן של מעמדות הפועלים והבורגנים כאחד. קו מפליא במעמד־הדברים בצרפת הוא דו־המשמעות שברגשות הפועלים ביחס למדינה. המסורת היעקובינית היא הנותנת שתהיה המדינה המינהלית אחראית לבטחונם של העובדים ולרמת־חיהם; אך אותה מסורת היא גם הנותנת שיהיו העובדים רואים במדינה הפוליטית אויב שצריך לאנסו ולהוציא ממנו ויתורים. קו זה הודגש פייכמה משעה שנעשתה המדינה המעביד האדיר ביותר, ועם זאת גם הנוח והסלחני ביותר; מצב זה יוצר ערבוביה מופלגת ביחסים בין המדינה למיליוני שכיריה.

בארצות־הברית היתה אותה תקופת־מעבר ממושכת למעלה מן המידה בגלל ההגירה. לא היה בה כלל פרולטריון במובן שבו הגדרנוהו בתקופה שהיו הפועלים הצרפתים מקימים באריקאדות. קיומן של זכויות בחירה והתאגדות, מציאותו של ה־"ספר" והיעדרם של מבנים אריסטוקרטיים היו כאן לרועץ להתהוותו של פרול־טריון. אבל במחצית השניה למאה ה־19 קם מתוך ההגירה פרולטריון, שאם גם תמיד היה ארעי הנה בכל־זאת נתחדש בלי הפוגות — ודבר זה, אגב, די בו לתרץ את קשיי ההתארגנות היוצאים־מגדר־הרגיל של הפועלים האמריקאים, שבעת־ובעונה־אחת העיקו עליהם לחץ ההגירה ו"עקב־הברזל" של הקפיטליזם. רק בתום

ההגירה ההמונית, רק עם המשבר הגדול של 1929 ותוצאתו, ה"ניידיל" של רווולט, רק אז הסתמנה התשלבות אמיתית של ציבור השכירים בחברה האמריקאית. ה"ביג לייבור" נעשה כוח השקול כנגד ה"ביג ביזנס" והוא מתערב במדיניות הפנים והחוץ של המדינה.

*

העיונים הקודמים לא יהיה להם שום ערך אם לא נביא בחשבון את העובדות השונות המסתרות מאחרי הביטוי "מעמד השכירים". במאה שעברה לא היה הפרש בין ציבור השכירים למעמד הפועלים ובין זה לפרולטריון, אבל מעטים הם הצדדים השווים — בין מבחינת יחסיהם החברתיים ובין מבחינת עצם השקעת האנרגיה שלהם — בין העובד ה"גופני" של המאה ההיא לפועל המודרני המשיג על מכונה אוטומטית, מכונה הממלאה את מקומה של ידו ואפילו את מקומו של עוד הרבה ידיים.

זאת ועוד: במאה העשרים קם סוג אחר של שכירים, סוג המתעצם והולך במקביל להתקדמות הטכניקה: המעמד הבינוני של השכירים, שאין החומר הנעבד מופר לו אלא מתוך הפשטות הלשון, השירותים או הספרות. באורח-חיים, תכופות גם במעמדו ההיררכי, הוא ניצב בין מעמדות הפועלים והמנהלים, ממלא את החלל שהיה פעור קודם-לכן בין הפרולטרים לבעלי-הנכסים. הוא מותח גשר בין שני הקטבים של החברה הליברלית מלשעבר. הוא שם קץ לפילוג קדמון ופותח לדמוקרטיה מרחב-מחיה מחוץ לנוסחי החוקים.

אך בעוד הקוטב הפרולטרי נוטה להיעלם, חלה תמורה גם בקוטב הבורגני. הרכוש ניטל ממנו אפיו המקדש משעה ששוב אינו מבטא, בתוקף עצם קיומו, את בטחונו ורום-קרנו של המחזיק בו. מלחמות ומשברים הגיעוהו עד-עפר; הוא יצא מתוכם באצטלה חדשה של פונקציה חברתית מיוחדת; בדומה לכל פונקציה אחרת, חייבת היא להצדיק את תועלתה ויעילותה. במפעל הגדול הוא בדול מן ההנהלה, נעשה בלתי-אישי. הרכוש, שבצורתו המיטלטלת נתחלק בין אנשי המעמד הבינוני, אין די בו להפוך את הבורגנות למעמד של אנשי-בטלה. התוקף והפרסטיז'ה האישיים, שהיו ממידותיו הטבעיות של הרכוש וקבעו את דירוג הסולם החברתי, כיום הם נאצלים על הפונקציה שאדם ממלא, בין שהיא באה לו מן המדינה, מן הכוחות הכלכליים, או אפילו מן האיגוד המקצועי. כוחו של מנהיג-איגודים אמריקאי אפשר להשוותו לזה של מנהל טרוסט תעשייתי גדול, ואף אחד משני אלה אינו מחזיק בכוח הזה בחינת קנין פרטי שלו. במובן זה אפשר לומר שהחברה התעשייתית נוטה להיעשות פונקציונלית.

הייצור ההמוני מחייב, כמובן, מבנה פונקציונלי משוכלל, אך הוא מחייב גם צריכה המונית, שפיוס אין עוד עוררים עליה. מפאן שאין הוא מתישב עם קיומו של פרולטריון גדול, שסימנו הכלכלי האפייני הוא תת-צריכה. במאה ה"ט, כפי שראינו, היה הפרולטריון מחוץ למחזור של מוצרי-הצריכה התעשייתיים, ומתוך כך הסיק

סיסמונדי שהכלכלה הקפיטליסטית נדונה לעודף-ייצור כרוני. כיום הביקוש משדרות הפועלים, שהאשראי מזרוז ומדרבנו, הוא נסת חשוב של שיווי-המשקל הכלכלי. הוא מעיד על דה-פרולטריוציה של השכירים, תופעה שהנקל יהיה לאמדה מתוך השוואה בין תקציביהם של פועלים בריווחזמן של מאה שנה. התזונה, הגם שהיא מגוונת ומעולה הרבה משהיתה במאה שעברה, בכל-זאת חלקה בתקציבו של הפועל פוחת והולך בתמידות. להוציא את הדיור, הרי שארית התקציב משקפת את השתתפותו של השכיר במחזור המוצרים והשירותים התעשייתיים. „שארית“ זו, שבצרפת של 1840 לא היתה בנמצא כל-עיקר, עולה כדי 60% בתקציבו של הפועל האמריקאי כיום.

במידה ש„מעמד השכירים“ נעשה צרכן עיקרי של המוצרים שהוא מסייע לייצורם, שוב אין רואים בו יצרן בלבד. אין הוא עוד אד-רוק אמצעי של ייצור, גורם בחישובן של יציאות הייצור, אלא גם מושאו ומטרתו של זה. הנה כך, בתלוש מכל אוטופיה, נוטה להתממש התביעה הסוציאליסטית הישנה, לזכות על מלוא תוצרתה של העבודה“. תביעה זו אינה מחייבת את חיסולו של הקפיטליזם הפרטי אם הלז הוא יצרני די-הצורך ומסוגל לפעול תוך כדי מילוי שלושת הציוויים: שכר גבוה, יציאות-ייצור נמוכות, שיעור רווחים נמוך. מתוך כך אין התפשטותו עלולה לערער את שיווי-משקלו של השוק כדרך שהיה הדבר תוכף ובא מדי פעם בשלב הקודם.

תפקידה היסודי של תנועת-איגודים פועלית חוקה וחפשית, כלומר — יעילה ואחראית, הוא לשמור על מילוי שלושת הציוויים האלה. מתוך התמדתם בובעת שורה של ציוויים אחרים; הללו נוגעים ברמה הטכנית והתרבותית, בבטחון התעסוקה ובשיגרה מסוימת של יחסי-אנוש שהם אמת-מידה לאפיה — הדמוקרטי פחות או יותר — של החברה התעשייתית. תהליך ההשתלבות לא די שאינו ממעט את הכוח הפועלי אלא שהוא מחזקו, מגביר את משקלו הכלכלי והמדיני, גורר עליו אחריות גדולה יותר במעשיו.

*

מן הפרולטריון של ראשית המהפכה התעשייתית, המוקף חומת „בדידותו האינדיבידואלית“, עד למעמד-השכירים של ימינו, שנעשה אבר מאבריה של החברה הדמוקרטית, נתמשכה דרך היסטורית ארוכה. עדיין רחוקה היא מסיימה. עדיין יש, ביחוד בדמוקרטיה האירופית, סוגי עובדים שמחמת שכרם הנמוך מדי אין ידם משגת לקנות מוצרי-צריכה במידה מספקת. טבוע בהם אופי פרולטריוציה-למחצה, המשך של העבר ממש כדוגמת המפעלים השוליים שאין ביכלתם להדביק את קצב הקידמה הטכנית. התקיימותם של תנאי-חיים פרולטריוציה היא פועל-יוצא מכלכלה קופאית-על-שמרייה, וזו האחרונה מוצאת לה צידוק לשיגרתה שעה שמעמד הפועלים אין מרצו מספיק לו לצאת ממצבו הפרולטריוציה. בין הקידמה הטכנית לתביעות הפועלים יש אפוא השפעת-גומלים הדוקה ותדירה. והוא שהדגיש, במאמר שנכתב לפני קרוב

לחמישים שנה והוכתר בכותרת „פעילות העובדים קשורה בפעילות המעבידים“, ויקטור גריפילס, מי־שהיה מזכיר ה־C.G.T.*:

אם יוכל מעמדה־הפועלים לצרוך יותר, לרכוש מוצרים טובים יותר, הרי יופעל כורח מסוים שתוצאתו הברורה ביותר תהיה הגדלת הייצור, משנה־התרבות בתעשייה ובמסחר. למען יגדל מעמדה־הפועלים ויאדיר, זקוק הוא לקפיטליזם עסקני ופעלתני.¹⁰ (ההדגשות שלי. — המחבר).

וגריפילס התקיף בחריפות את הקפיטליסט הצרפתי „הפחדן, עבדה־השיגרה, חסר־היזמה וחסרה־העזה“. הדבר שאותו תיאר בטרם־זמן לא היה אלא השתלבותו הכלכלית של מעמדה־הפועלים בחברה דמוקרטית. הוא דחה מראש את הפאטאליות שבהתרוששות מוחלטת, שאותה מנסה כיום התעמולה הקומוניסטית להחדיר בערמה בפסיכולוגיה הפועלית.

קימו ההיסטורי של פרולטריון תעשייתי, הזר לחברה שאליה הוא אמור להשתייך, דומה שהוא קשור לצורת התמורות שחולל הקפיטליזם בתעשייה של ארצות אירופה. הקפיטליזם, שנאתחו בארצות חקלאיות שמבניהן גובשו מפוח מסורת או, כמו בצרפת, מפוח מהפכה שאירעה לא־מכבר, ניצל את יחסי־הקנין הקודמים מבלי לסגלם לתפקידיו שלו. הוא עקר אוכלוסים קבועים, או ששאב מתוך המון נזיל, נטול עיסוקים של קבע, על־מנת להקים מתוכם פרולטריון חדש. הוא הפעיל כלפיו שיטות שליטה שאולות מן הנהגים הצבאיים המיושנים ביותר. סיפוחו של דבר: תקופת מאה שלמה יצר מצב טעון־חומר־נפץ, שבדוחק התאוּששו ממנו האומות התעשייתיות באחרונה.

הפרולטריון, כפועל־יוצא מן הקפיטליזם התעשייתי בשלבו הראשון, שרוי על פרכת־הדרכים בין שתי חברות: חברת העבר, חקלאית וסטאטית, נושאת ערכים מסורתיים — וחברת העתיד, תעשייתית ודינאמית, שאין בידה ליצור ערכים חדשים אלא שהיא תרה לה בעבר צידוק אמפירי לתביעותיה. המציאות הפרולטרית מקומה במוטאציה ההיסטורית הגדולה הזאת; היה לה אופי ממאיר באירופה של אתמול כמו גם באסיה של היום, מקום שמצב דמוגרפי בלתי־נסבל מוסיף על חומרתה. באומות התעשייתיות הגדולות נתגלגלה לבסוף במיתוס שממנו התביעות השוטפות שואבות לגיטימיות היסטורית העודפת על ערכן הנוכחי. המיתוס המודרני של ה„פרולטריון“ נותן תוכן רגשי לרוח המעמדית. מבצבצת מתוכו הרגשה, בין כבושה בין נזעמת, שקבלת־שכר היא עוול מעצם טבעה, עוול שגזירה עליו שיתבטל מן העולם באחד הימים.

הרגשה זו לא בכל מקום עצמתה שווה; משתנה היא בהתאם לנסיגנות ההיסטוריים המפרנסים אותה: בארצות־הברית היא אפסית, בצרפת עודה עזה, בשאר ארצות אירופה היא רפה יותר. היא נמנית על אותם שירירי־רוח המתקיימים ימים רבים

לאחר חלוף המציאות שנתנה בהם חיים. אבל השיורים האלה עצמם נמחים והולכים, וסופם שיימחו כליל, אם אך לא תתרגש איזו תהפוכה שתחזור ותיצור מצבים חברתיים הנגזזים והולכים, שתשים לאַל את מאמציו הסבלניים של מעמד, פרולטרי עד כה, הרוצה שיכירו בו שותף עיקרי בחברה דמוקרטית.

ה ע ר ו ת

1. "תרומה לבקורת הפילוסופיה המשפטית של הגל".
2. סעיפים 414, 415 ו־416 בחוק הפלילי.
3. סעיפים 1780 ו־1781 בחוק האזרחי.
4. תשובתו של בלאנקי לבית־הדין ששאלו למשלח־ידו ("משפט החמישה־עשר", ינואר 1832).
5. "עיונים בכלכלה מדינית".
6. "האוכלוסיה העובדת בצרפת".
7. "על הרכוש".
8. 8 בדצמבר 1831. מובא אצל F.Rude: "התנועה הפועלית בליון".
9. "על מצוקת המעמדות העמלים באנגליה ובצרפת" (1840).
10. La Bataille syndicaliste, 13 ביוני 1911.